

RACHEL HALLIBURTON

ILUZIA OPTICĂ

Un scandal în stilul secolului al XVIII-lea

821.111

RAO Distribuție

Str. Bârgăului nr. 911, sector 1, București, România

www.raobooks.com

www.rao.ro

RACHEL HALLIBURTON

The Optickal Illusion. A very eighteenth-century scandal

Copyright © 2018 Rachel Halliburton

Toate drepturile rezervate

Iluzia optică. Un scandal în stilul secolului al XVIII-lea

Traducere din limba engleză

Cristina Mihaela Tripon prin LINGUA CONNEXION

© RAO Distribuție, 2018

Pentru versiunea în limba română

2020

ISBN 978-606-006-437-4

CUPRINS

PROLOG	
LONDRA, IANUARIE 1797.....	11
CAPITOLUL UNU	
AMERICA, 1757.....	16
CAPITOLUL DOI	
PALATUL ST JAMES, REȘEDIȚA REGELUI GEORGE AL III-LEA, LONDRA, 1795.....	29
CAPITOLUL TREI	
ÎMPREJURIMILE CASEI SOMERSET, DECEMBRIE 1796.....	45
CAPITOLUL PATRU	
ACADEMIA REGALĂ, DECEMBRIE 1796.....	60
CAPITOLUL CINCI	
O PLIMBARE PRIN PARCUL ST JAMES, DECEMBRIE 1796.....	76
CAPITOLUL ȘASE	
DOMNUL WEST LE SCRIE CELOR DE ACASĂ.....	92
CAPITOLUL ȘAPTE	
CE ÎNSEAMNĂ SĂ AI DE-A FACE CU DOMNUL COSWAY.....	100
CAPITOLUL OPT	
TRĂDAREA DOMNULUI WEST, IANUARIE 1797.....	120
CAPITOLUL NOUĂ	
JOSEPH JOHNSON TRANSMITE UN AVERTISMENT.....	135
CAPITOLUL ZECE	
FUGA ANNEI JEMIMA.....	153
CAPITOLUL UNSPREZECE	
TREI ARTIȘTI ȘI O STICLĂ DE GIN.....	174
CAPITOLUL DOISPREZECE	
PLANUL DE RĂZBUNARE.....	187
CAPITOLUL TREISPREZECE	
O DISPUTĂ CU DOAMNA TULLETT.....	201

CAPITOLUL PAISPREZECE	
ÎNDUPLECAREA ARTIȘTILOR DE LA ACADEMIA REGALĂ	213
CAPITOLUL CINCISPREZECE	
BENJAMIN WEST ȘI ARTA AMĂGIRII DE SINE	235
CAPITOLUL ȘAISPREZECE	
SOARTA SE ÎNTOARCE ÎMPOTRIVA DOMNULUI WEST	253
CAPITOLUL ȘAPTESPREZECE	
O ÎNTRUNIRE LA CAFENEAUA WRIGHT'S	267
CAPITOLUL OPTSPREZECE	
DOMNUL COSWAY ÎȘI CERE PARTEA	282
CAPITOLUL NOUĂSPREZECE	
CINĂ ACASĂ LA JOSEPH JOHNSON	299
CAPITOLUL DOUĂZECI	
ANN JEMIMA ÎȘI REVINE	321
CAPITOLUL DOUĂZECI ȘI UNU	
BENJAMIN WEST MĂRTURISEȘTE	326
CAPITOLUL DOUĂZECI ȘI DOI	
JOSIAH DARTON CĂLĂTOREȘTE ÎN VESTUL ȚĂRII	348
CAPITOLUL DOUĂZECI ȘI TREI	
BENJAMIN WEST ESTE IERTAT	361
CAPITOLUL DOUĂZECI ȘI PATRU	
INGENIOASA DOMNIȘOARĂ PROVIS	372
CAPITOLUL DOUĂZECI ȘI CINCI	
TÂNGUIRILE LUI THOMAS PROVIS	390
CAPITOLUL DOUĂZECI ȘI ȘASE	
SOARTA UNEI FEMEI RESPECTABILE	397
CAPITOLUL DOUĂZECI ȘI ȘAPTE	
EXPOZIȚIA	404
CAPITOLUL DOUĂZECI ȘI OPT	
VERDICTUL CRITICILOR	426
CAPITOLUL DOUĂZECI ȘI NOUĂ	
VENEȚIA, NOIEMBRIE 1797	447
Notă istorică	458
Mulțumiri	461

Pentru băieții mei, Bill și Fergus, și pentru Lily

CAPITOLUL UNU

America, 1757

A trăi nu înseamnă a respira, ci a acționa. Înseamnă a ne folosi organele, simțurile, facultățile, toate acele părți din noi înșine care ne dau sentimentul existenței.

JEAN-JACQUES ROUSSEAU,
Emile sau Despre educație, 1762

Cu patruzeci de ani înainte de scandalul ce amenință să îl distrugă, îl aflăm pe Benjamin West pe malul unui râu din Pennsylvania, plin de noroi. Toată viața sa nu va putea să uite mirosul de acolo, senzația acută pe care i-o inspiră niște pietre și minerale măcinate de timp, amestecate în nămol de aceleași forțe naturale care, în cele din urmă, transformă totul în praf.

Benjamin, însoțit de fratele lui mai mare, William, urmează îndeaproape pașii unui membru al tribului Mohawk. Numele lui este „Lupul care aleargă“. A promis să le dezvăluie niște informații secrete, pe care Benjamin e foarte interesat să le afle, chiar dacă, din această cauză, fratele lui îl crede nebun.

Benjamin West înaintează de-a lungul unui mal abrupt și alunecă. Simte lumea învărtindu-se cu el, apoi unul dintre coate

îi atinge pământul, urmat de restul trupului. După câteva clipe, vede cerul.

– Fir-ar să fie! exclamă el.

Șosetele și pantalonii îi sunt pline de noroi. Pe când simte nămolul strecurându-i-se și pe sub haină, începe să alunece spre apă. Apucă o rădăcină cu mâna și se schimonosește de durere când o simte zdrelindu-i palma. La picioarele lui, apele râului sunt învolburate și sclipitoare. Trupul i se oprește din alunecat cu o smucitură.

– Benjamin!

Chipul fratelui apare deasupra lui, răsturnat cu susul în jos. Benjamin vede șocul întipărit pe fața lui. William își mișcă ochii înainte și înapoi, făcând calcule: oare poate coborî malul fără să alunece și el, sfârșind amândoi în apele râului?

Benjamin privește în jos. Zărește un bolovan ieșit în afară și își întinde spre el piciorul drept. Odată ce se încredințează că bolovanul îi poate susține greutatea, își rotește tot trupul, astfel încât să ajungă cu fața la mal. Încearcă să urce înapoi spre cărăruie.

– La naiba! strigă el când alunecă din nou.

Însă de data aceasta apare deasupra lui „Lupul care aleargă“. Benjamin își întinde mâna cu degetele răsfirate, „ca și când eu aș fi fost Adam, iar el – Dumnezeu, din pictura lui Michelangelo“, cum va spune în glumă mai târziu. Mâna băștinașului se întinde mai mult decât a lui și îl apucă de încheietură, apoi simte o forță care îl trage în sus și se trezește din nou pe cărăruie. William îl privește cu un amestec de ușurare și uimire.

– Zici c-ai fost plămădit din noroi, declară el.

– Am venit aici ca să descopăr lucruri despre noroi, răspunde Benjamin. Nu mă simt rușinat că sunt mânjit din cap până-n picioare.

În jurul lor, tabloul naturii dansează și se schimbă, odată cu pasările colibrii cu gât roșu, ciocăniturile cu burți galbene, florile de ochiul-boului sau furia albă și cristalină a râului.

– Haideți mai în susul apei, zice „Lupul care aleargă”. Râul e mai liniștit acolo. Vă puteți spăla de noroi.

– Iar apoi poți să-l amesteci cu măruntaie de urs și să te dai din nou cu el, completează William.

Băștinașul îi aruncă o privire lui Benjamin, care zâmbește și clatină din cap, dezamăgit.

– Fratele meu nu-mi împărtășește pasiunea pentru artă.

– Mi se pare mai frumoasă când stă cuminte pe o pânză, răspunde William.

– El nu înțelege de ce vreau să stau de vorbă cu oameni pentru care pictura face parte din toate: viață, moarte, război, sărbătoare.

– Ești în stare să faci orice doar ca să ai un avantaj față de alți artiști, remarcă William, cu ochi scânteietori. Dacă ar trebui să cobori în iad ca să obții o culoare pe care n-a mai folosit-o nimeni, pun rămașag că ai face-o.

O bucată de noroi se desprinde de pe obrazul lui Benjamin West în timp ce se gândește ce să răspundă. Cei doi frați se privesc în ochi: două persoane care se află de o parte și de cealaltă a unei obsesii – Benjamin cu o privire arzătoare, iar William cu o privire batjocoritoare. Deși aud aceleași cuvinte, acestea trezesc în fiecare dintre ei emoții pe care celălalt nu le poate înțelege.

– Este untură de urs, nu măruntaie de urs, zice Benjamin într-un târziu, pe un ton mai serios.

– Nu văd mare diferență. Ursul tot trebuie să moară.

– Domnule William, se aude „Lupul care aleargă”, să mergem. Fratele dumneavoastră trebuie să se spele. În plus, acolo știu pe cineva care vă poate învăța cum să pescuiți cu o sulită.

Pe fața lui Benjamin apare o expresie ușor amuzată.

– N-are limba suficient de ascuțită? replică el.

– Vorbesc astfel pentru că te iubesc, frate, replică William.

Benjamin prinde împăciuitor mâna fratelui, mângâind-o de noroi. Îl privește în ochi.

– Atunci, nu mă mai necăji.

Un armistițiu este pecetluit din priviri și cei trei bărbați pornesc din loc. Soarele dimineții strălucește iarăși pe cer, după două zile de ploaie. Libelulele dansează, iar deasupra plutește în zbor un vultur pleșuv. În ziua aceea, William prinde șase pești, iar Benjamin află secrete pe care le va păstra tot restul vieții. Însă, pentru moment, nu există decât apele curgătoare ale râului, căldura soarelui, bâzâitul insectelor și fâlfâitul aripilor păsărilor, vântul care mângâie firele de iarbă, șopârlele care țâșnesc din loc în loc și noroiul gros și lipicios.

Călătorie spre Lumea Veche, 1760

Benjamin West are douăzeci și unu de ani și se află la bordul vasului unui negustor de zahăr, în drum spre Italia. Va exista un moment în viața lui când se va întreba: „Oare de atunci a început să meargă totul prost?” Însă acum, urcând la bord, el nu percepe decât valurile mării izbindu-se de proră și razele argintii ale soarelui străpungând norii de pe cerul dimineții. Viața lui de până atunci se află într-o valiză, iar posibilitățile unei existențe noi atârnă în aerul sărat.

Un patron¹ al artelor înstărit, recunoscându-i talentul, se oferise să-l trimită la 8 000 de kilometri depărtare de casă și cu trei

¹ Protector, mecena sau patron al artelor era denumită persoana care susținea, material și moral, unul sau mai mulți artiști ori societăți și proiecte artistice. (n.red.)

sute de ani înapoi în timp. Urma să-i studieze pe Tițian, Rafael și da Vinci; pe lângă mulți alți artiști. De asemenea, avea să ia parte la disecări de cadavre umane și avea să facă schițe conform „proporției de aur“.

Entuziasmul față de ceea ce urmează să i se întâmple salvează o călătorie destul de plictisitoare, cu excepția unui incident care survine în cea de-a treia săptămână, când un porc scapă din cușcă și provoacă agitație sub punte. În acea dimineață, foarte devreme, printre țipete de pescăruși, un băiat de șaisprezece ani merge să înjunghie animalul care urmează să fie pregătit pentru cină. Însă, fie că o fi fost strălucirea lamei cuțitului, fie că o fi fost privirea din ochii băiatului, porcul simte mirosul morții și hotărăște că nu vrea să cadă pradă ei. La o scânteiere a oțelului, porcul se transformă într-un berbec înfuriat. Băiatul fuge să se ascundă, în timp ce animalul găfâie și guiță între bucătărie și magazie.

West este unul dintre bărbații care ajută la prinderea animalului. E un moment de bucurie ciudată, pentru că rupe plictiseala. Noaptea următoare, aflat în cabină, el desenează incidentul în jurnalul lui. Folosind o bucată de cretă neagră fixată într-un suport de creion, insistă mult timp asupra botului cărnos al porcului și asupra conturului pântecelui, care pare enorm în comparație cu picioarele subțiri și butucănoase. Face opt sau nouă schițe ale bărbaților care încearcă să prindă animalul, observând cum diferitele unghiuri în care se află corpurile lor afectează senzația de viteză și de haos din imagine. „Dacă este făcut cum trebuie, un tablou poate să surprindă trecutul, prezentul și viitorul“, murmură el.

Privește insistent desenul final, apoi, nemulțumit, rupe pagina și o mototolește.

West se întinde pe patul îngust, incomod, care îi fusese străjer în fiecare noapte de când vasul a ridicat ancora în Philadelphia. În timp ce se chinuie să adoarmă, printre amintirile zilei se amestecă

agitația provocată atunci când, în urmă cu două luni, își anunțase familia, la cină, că avea să facă o călătorie în Europa. Și-l amintește pe fratele său, revede furia întipărită pe chipul lui. Când vorbise, într-un târziu, cuvintele lui fuseseră pline de dispreț.

– Numai din ambiție ne părăsești! Bunicul nostru a riscat totul să vină din Anglia odată cu William Penn. De ce nu îi poți onora amintirea? De ce nu îți construiești o viață aici, unde poți să-i sprijini și pe părinții noștri?

– Nu este ambiție, îl certase el.

Deși, adevărul fie spus, nu știa ce anume pusese stăpânire pe el: poate gustul orașelor necunoscute și al ideilor neîncercate, poate sentimentul că viitorul devenise o prăpastie de pe marginea căreia fie își lua zborul atunci, fie cădea în abis.

Mama lor îi privise nerăbdătoare.

– Benjamin face exact ce și-ar fi dorit bunicul lui să facă, declarase ea.

O cunoștea prea bine ca să nu își dea seama că era mahnită, dar știa, de asemenea, că ar fi fost foarte nefericită să-l facă să stea de dragul ei. Dar William își continuase și mai abitir atacul.

– Ai inima împietrită. De multe ori am văzut acest lucru la tine. În general, ești o persoană onorabilă, dar ori de câte ori ți se ivește ocazia să avansezi, ești dispus să faci orice, indiferent cine suferă.

Avea lacrimi în ochi, pe care se chinuia să le alunge clipind repede. Benjamin își dăduse seama că, deși cuprins de furie, și William încerca să ascundă teama de a-l pierde. Întinsese mâna către el. Însă fratele lui se trăsese în spate, privindu-l rigid.

La rândul lui, West simțise lacrimi în ochi.

– Când i-am făcut pe ceilalți să sufere?

– Ce zici de logodnica ta, Elizabeth? Nu urmează să vă căsătoriți la vară? Ea ce va spune?

– N-aș fi eu însumi dacă n-aș profita de această ocazie, răspunsesse Benjamin, cu un oftat. Sper și mă rog ca ea să fie de acord să aștepte până mă întorc.

Îi stătuse pe limbă să mai spună ceva. Despre strădania chinuitoare de a deveni pictor. Despre cum el nu era un mare savant, prin urmare, fiecare cunoștință și fiecare tehnică pe care ajunsese să le stăpânească erau rezultatul stăruinței: cuvintele i se amestecau în cap atunci când citea cărți, prin urmare apelase la învățarea directă, prin experimente și discuții, descompunând cu încăpățănare fiecare idee pe care o auzea și construind-o din nou până când avea logică pentru el, în cele din urmă. Despre instinctul lui, care îi spunea că acea călătorie îl va învăța de o sută de ori mai mult decât niște linii negre pe o foaie de hârtie. Cu toate acestea, când văzuse expresia de pe chipul fratelui său, își dăduse seama că, decât să îi explice toate acestea, era mai înțelept să tacă.

– Așadar, ea crede că te vei întoarce? întrebasese William.

Era mai mult o provocare decât o întrebare.

– Plec în Europa. Nu dispar în gaură de șarpe, am să mă întorc până la sfârșitul anului.

Încercase, timid, să facă o glumă. Însă William dăduse neîncredător din cap.

– Oi fi crezând tu așa, dar eu n-am să-mi irolesc timpul amăgindu-mă cu un astfel de gând, zisese el, apoi ieșise cu pași hotărâți din încăpere, către noaptea de afară.

Italia

După ce vasul ancorează în portul din Pisa, Benjamin West are senzația, timp de două zile, că pământul i se leagănă sub picioare. Se adaugă un sentiment acut de teamă, deoarece el este

singurul american pe care majoritatea italienilor l-au văzut vreodată în viața lor, până în acea clipă a anului 1760. Își dă seama repede că mulți dintre cei pe care îi întâlnește îl privesc ca pe o curiozitate. Simte că se chircește sub privirile lor scrutătoare, ca o scoică deschisă de un urs.

Înainte să calce în Italia, și-o închipuise ca pe un tărâm fantastic. Își imaginase adesea domurile catedralelor înșiruite ca vârfulurile unui lanț muntos, bibliotecile vechi, pline de șoaptele scrise în cărți, glasurile metalice ale clopotelor și aleile acoperite cu straturi de istorie. Capul îi fusese plin de mituri despre copilași alăptați de lupoaice, comori strălucitoare ascunse de familia Medici și un tărâm abundând de zei păgâni și de papistași.

Numai că, în realitate, totul e diferit. În câteva zile, începe să-și dea seama de o luptă pe care nu o anticipase. În timp ce el, prin bunicii săi englezi, consideră că are afinități cu Europa, italienii pe care îi întâlnește sunt de altă părere. Realizează că mulți dintre ei nu numai că nu cunosc, ci și disprețuiesc cultura din care provine el. Cel mai jenant moment în care descoperă această realitate este după-amiaza vizitei la Vatican, când face un tur de grup, ghidat de un cardinal. Sanctitatea sa capătă un aer de aroganță atunci când observă cu voce tare, văzându-l pe West, ce dezamăgit este să constate că nu are de-a face cu un amerindian! În compensație, West începe să povestească despre verile petrecute împreună cu băștinașii la vânătoare și despre tehnicile de pictură pe care le învățase pe malul râului. Întorcându-și repede privirea, cardinalul transmite cu acest gest că nu este nicidecum interesat să primească un răspuns. West rămâne intimidat aproape tot turul, până când ajung în fața statuii *Apollo din Belvedere*, înaltă de doi metri. Aici, întorcându-se spre grup, cu o voce pițigăiată și evlavioasă, cardinalul o prezintă ca pe cea mai frumoasă statuie clasică de pe pământ, întruchiparea perfecțiunii fizice, una dintre cele

mai mari comori ale Italiei. Cuvintele lui se pierd în aerul uscat. West nu îl mai ascultă, se hălbează la statuie ca să vadă ce îi spune instinctul. Brusca, are impresia că se află din nou în Pennsylvania. Observă că a fost sculptată să arate ca și când zeul tocmai ar fi lansat o săgeată, vede mușchii încordați, vede corpul înclinat spre spate și are senzația ciudată că sângele curge viguros pe sub carnea de marmură. Așa că remarcă plin de mândrie:

– Statuia aceasta poate fi comparată cu un războinic Mohawk.

Dar subestimase reacțiile. În jurul lui, răsună numai râsete infundate și exclamații de surprindere. West privește sutanele, pantalonii și vestele, expresiile raționale, trupurile lor atât de încorsetate de etichetă și își dă seama de ce este considerat vulgar: pentru că îndrăznise să asocieze, chipurile, o statuie nudă cu o ființă vie. Se simte frustrat. Ceea ce se voise un compliment fusese luat de toată lumea drept o batjocură inacceptabilă la adresa unui ideal clasic.

Pe măsură ce indignarea crește, West își dă seama că, așa cum el trebuie să înțeleagă cultura europenilor, tot așa trebuie să se lupte să facă înțelesă celorlalți cultura lui. Aici, în Vatican, arta nu pare să fie mai mult decât fantome fermentate în vin și surprinse în piatră, glasurile a mii de morți, praf și superioritate. Își făgăduiește, așadar, să ajungă să stăpânească cât mai multe tehnici, fără să uite vreodată munții, pădurile și cerul infinit al peisajului de acasă, care îl formase. Mai târziu, în Florența, își desăvârșește procedeul numit clarobscur și privește ore în șir Madone verzi. În Ravenna, se bucură să admire mozaicurile strălucitoare, care îi par ca niște pești surprinși în lumina dimineții. Treptat, începe să fie acceptat în cercurile exclusiviste ale intelectualilor din Europa.

În scrisorile pe care le trimite acasă, nu pomenește niciodată de greutatea pe care le întâmpină. Ele sugerează doar progresul reușit al unui tânăr american în străinătate. Nu vorbește deloc

despre desele îmbolnăviri care îi afectează starea de spirit oricum nefericită, nici măcar atunci când, aflat la Florența, rămâne ținut în pat timp de multe luni. Nu vorbește despre clipele în care și-ar dori să fie doar o pânză atârnată pe perete, despre momentele în care o remarcă sarcastică îl face să-și dorească să tragă un pumn cuiva sau despre momentele în care tânjește să inspire din nou aerul din Pennsylvania. Doar datorită de a-și răsplăti protectorul cu noi lucrări de artă îl oprește să se întoarcă acasă, înainte de sfârșitul primei veri.

Apoi, soarta se schimbă. Nu știe exact cum și când. Face progrese, dar nu constant – ba avansează, ba regresează, are scipiri, dar și zvârcoliri. Apar mici revelații, ca aceea din seara în care ajunge în Veneția. Aici are un sentiment de ireal vizavi de ceea ce vede, ca și când totul ar fi plămuierea imaginației zeului mării. Dar în frumusețea locului este și ceva murdar: istoria fiecărui palat e încărcată de vărsare de sânge, imoralitate, rivalități otrăvitoare și corupție. Vede *Înălțarea la cer a Fecioarei* – o pictură prin care Tițian a reinventat odinioară compoziția și culoarea – și se simte bulversat: întrepătrunderi de roșu și auriu; Maria, mai mică decât apostolii, și totuși mai vie; impresia de mișcare și lumină. La fel simte și în Florența, unde *Alungarea din Grădina Edenului* a lui Massaccio îi dă iarăși senzația de reguli încălcate și de eliberare: trupurile gârbovite de disperare, dar care, cumva, grăiesc și despre speranța unei lumi noi. O expresivitate pe care nu o poate descrie cu exactitate. Totuși, încearcă să o reproducă iar și iar în carnețelele lui uzate.

Cu fiecare tușă de pensulă, Europa începe să îl schimbe. Descoperă minți asemănătoare, câștigă distincții, începe să meargă cu fruntea sus și mândru. Lunile petrecute în străinătate devin ani. Ori de câte ori notează data pe o scrisoare pe care o trimite acasă, își dă seama că fratele lui a avut dreptate, dar începe să se